

трансграничне співробітництво між територіальними громадами або властями [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

3. Європейська хартія місцевого самоврядування, Страсбург. – 15 жовтня. – 1985 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

4. Про асоціації органів місцевого самоврядування: Закон України від 16 квітня 2009 року №1275-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

5. Про всеукраїнський та місцеві референдуми: Закон України від 3 липня 1991 року №1286-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21 травня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua>

7. Про місцеві державні адміністрації: Закон України від 9 квітня 1999 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

8. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 11 липня 2001 року №2625-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

9. Стефанович Д. Органи самоорганізації населення «бідні родичі» місцевих рад чи їхні партнери?: Місцеве самоврядування / Д. Стефанович // Столиця. – 2005. – 2-8 грудня. – (№48). – С. 6.

10. Матвієнко А. Розумна регіональна політика та місцеве самоврядування – запорука гідного майбутнього / А. Матвієнко // Голос України. – 2003. – 15 квітня (№72). – С. 10.

11. Конституційно-правові засади становлення української державності / В.Я. Тацій, Ю.М. Тодика, О.Г. Данильян (2003).

12. Ганущак Ю. Суспільний договір між державою та самоврядуванням: Пробл. реформування адм.-терит. устрою: світ. досвід та Україна // Дзеркало тижня. – 2005. – 6-12 серпня – С. 7.

13. Афоніна А. «Час великих надій»: Як зробити територіальні громади самодостатніми, а систему владних відносин ефективною, вирішували учасники перших Всеукраїнських зборів представників місцевого самоврядування / А. Афоніна // Хрещатик. – 2005. – 28 квітня (№62). – С. 4-5.

14. Довідник «Орієнтири виборця 2002» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parlament.org.ua>

15. Тихонов В.Н. Концептуальные проблемы децентрализации государственной власти в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.lg.ua> – 18/07/2005

16. Звернення Президента до Українського народу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/30488.html>

УДК 341.645(4):341.231.14

СУБ'ЄКТИ ЗВЕРНЕННЯ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЩОДО ПОРУШЕНЬ ПОЛОЖЕНЬ КОНВЕНЦІЇ ПРО ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ І ОСНОВОПОЛОЖНИХ СВОБОД

Зубенко Г. В.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного,
муніципального і міжнародного права
юридичного факультету
Харківського національного університету
імені В. Н. Каразіна

Анотація Статтю присвячено дослідженню суб'єктів звернення до Європейського суду з прав людини. Охарактеризовано суб'єктів за видами звернення: міждержавними справами та індивідуальними заявами. Проаналізовано особливості таких суб'єктів звернення, як держави-учасниці Конвенції, індивідуальні особи, неурядової організації та групи осіб.

Ключові слова: права і свободи людини, захист прав і свобод, Європейський суд з прав людини, міждержавна справа, індивідуальна заява.

Анотация Статья посвящена исследованию субъектов обращения в Европейский суд по правам человека. Охарактеризованы субъекты по видам обращения: межгосударственным делам и индивидуальным заявлениям. Проанализированы особенности таких субъектов обращения, как государства-участники Конвенции, индивидуальные лица, неправительственные организации и группы лиц.

Ключевые слова: права и свободы, защита прав и свобод, Европейский суд по правам человека, межгосударственные дела, индивидуальное заявление.

Annotation This article is devoted to the study of the treatment of subjects in the European Court of Human Rights. Characterized by type of treatment subjects: inter-state cases and individual applications. The features of the treatment of subjects as States parties to the Convention, the individual person, non-governmental organizations and groups of individuals.

Key words: rights and freedoms, protection of rights and freedoms, the European Court of Human Rights, intergovernmental affairs, individual statement.

Конституція України проголошує, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є

головним обов'язком держави (ч. 2 ст. 3 Конституції України). У продовження цих конституційних положень, ч. 2 ст. 55 Основного Закону констатує право кожного після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких

є Україна [1]. До однієї з найефективніших таких установ можна віднести передбачений Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод Європейський суд з прав людини. Ратифікувавши у 1997 році вищезазначену конвенцію, Україна взяла на себе обов'язок дотримуватися положень цього міжнародного договору, в тому числі щодо виконання рішень Європейського суду з прав людини.

Про «популярність» Європейського суду з прав людини серед громадян України свідчить і практика функціонування цієї міжнародної судової установи. Так, за даними Щорічного звіту про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2015 році станом на 31 грудня 2015 року на розгляді у Європейському суді перебувало загалом 64 850 справ проти держав-сторін Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (станом на кінець 2014 року – 69 900), з них 13 850 справ – проти України, що складає 21,4 % від загальної кількості справ (станом на кінець 2014 року – 19,5 %) [2]. Таким чином, станом на 31 грудня 2015 року Україна зайняла перше місце за кількістю справ, які перебувають на розгляді у Європейському суді з прав людини.

Наведені статистичні показники свідчать про те, що така велика кількість звернень до Європейського суду з прав людини є наслідком ефективності його діяльності та рішень, а отже, важливості дослідження суб'єктів звернення до цієї міжнародної судової установи. Але не зважаючи на те, що проблемним звернення до Європейського суду з прав людини присвячені праці таких відомих українських вчених, як М. Баймуратов, М. Буроменський, В. Денисов, А. Дмитрієв, О. Мережко, В. Паліюка, П. Рабінович, С. Шевчук та інші, питання дослідження суб'єктів звернення до Європейського Суду з прав людини залишається актуальним. Ураховуючи вищезазначене, метою статті є аналіз суб'єктів звернення до цієї міжнародної судової установи, виявлення проблемних питань, що виникають під час реалізації ними права на звернення.

Для того, щоб дослідити суб'єктів звернення до Європейського суду з прав людини, проаналізуємо положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї.

Юрисдикція Європейського суду з прав людини відповідно до ч. 1 ст. 32 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод поширюється на всі питання тлумачення і застосування Конвенції та протоколів до неї, подані йому на розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47. Таким чином, з точки зору Н.І. Севостьянової, з якою можна цілком погодитися, під юрисдикцію Європейського суду з прав людини підпадає юридична оцінка виконання державами своїх зобов'язань за Конвенцією і протоколами до неї у випадках, коли суд розглядає скарги, визнані прийнятними у відповідності до Конвенції.

Тому заява до Європейського суду з прав людини може бути подана лише у відношенні дії чи бездіяльності держави (в особі її органів і посадових осіб, які зобов'язані забезпечити дотримання норм Конвенції), а не стосовно будь-яких фізичних чи юридичних осіб, які, можливо, з точки зору заявника,

не дотримували Конвенцію. Таким чином, відповідачем у Європейському суді з прав людини може бути лише держава-учасник Конвенції, яка винувається в порушенні норм самої Конвенції і (чи) тих протоколів до неї, в яких ця держава бере участь [3].

Щодо визначення кола суб'єктів, які можуть звертатися до Європейського суду з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод передбачає дві категорії заяв:

- міждержавні справи у відповідності до ст. 33;
- індивідуальні заяви у відповідності до ст. 34.

По-перше, суб'єктом звернення до Європейського суду з прав людини може бути будь-яка держава-учасниця Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Так, відповідно до ст. 33 Конвенції будь-яка Висока Договірна Сторона може передати на розгляд Суду питання про будь-яке порушення положень Конвенції та протоколів до неї, яке допущене, на її думку, іншою Високою Договірною Стороною. Це означає, що будь-яка держава-учасниця Конвенції може виступити ініціатором захисту прав людини в будь-якій іншій державі-учасниці Конвенції.

Конвенція не обмежує коло суб'єктів, на захист яких може бути подана така заява. Держава може подати заяву в інтересах як однієї особи чи групи осіб, так і невизначеного кола постраждалих. Як приклад, можна навести справу Кіпр проти Туреччини (IV) щодо наслідків військових операцій Туреччини на півночі Кіпру, в якій держава-заявник стверджувала про порушення прав безвісти зниклих греків-кіпріотів та їхніх родичів, порушення недоторканності житла і власності переміщених осіб тощо.

Конвенція також не містить виключень з кола держав-учасниць, у відношенні яких може бути подана така заява. Тому може йтися про будь-яке порушення Конвенції чи протоколів до неї в будь-якій державі-учасниці Конвенції. Так само не вимагається, щоб порушувалися права громадян держави-заявниці. Як зазначає з цього приводу Л.В. Туманова, держава може звернутися до Суду в усіх випадках, коли вбачає у діях іншої держави порушення прав і свобод, закріплених ЄКПЛ і протоколами до неї [4, с. 22–23].

Наразі у провадженні Європейського суду з прав людини є й міждержавні справи державою-заявником в яких є й Україна. Це міждержавна справа «Україна проти Росії» (звернення подано 19 березня 2014 року), в якій Україна стверджує про порушення Російською Федерацією прав, гарантованих статтями 2 («Право на життя»), 3 («Заборона катування»), 5 («Право на свободу та особисту недоторканність»), 6 («Право на справедливий суд»), 8 («Право на повагу до приватного і сімейного життя»), 9 («Свобода думки, совісті і релігії»), 10 («Свобода вираження поглядів»), 11 («Свобода зібрань та об'єднань») Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод; «Україна проти Росії (II)» (подано 22 серпня 2014 року) за фактами викрадення 12 червня, 26 липня і 8 серпня 2014 року на території Донецької та Луганської областей дітей-сиріт дітей, позбавлених батьківського піклування, а також дорослих, які їх супроводжували, і спроб їх незаконного переміщення

або фактичного переміщення на територію Росії. У міждержавній заяві уряд стверджується про порушення Російською Федерацією прав дітей і дорослих, гарантованих статтями 2 («Право на життя»), 3 («Заборона катування»), 5 («Право на свободу та особисту недоторканність»), 6 («Право на справедливий суд»), 8 («Право на повагу до приватного і сімейного життя») Конвенції. Міждержавну справу «Україна проти Росії (III)» порушено на підставі подання урядом України та Українською Гельсінською спілкою з прав людини в Європейський суд відповідно до Правил 39 Регламенту Європейського суду заяви в інтересах сина лідера кримсько-татарського народу, громадсько-політичного діяча, Мустафи Джемільєва, Хайсера Джемільєва. Останню справу було вилучено з реєстру справ Європейського суду з прав людини на підставі перебування у його провадженні індивідуальної заяви з аналогічними скаргами.

Слід зазначити, що за історію функціонування Європейської комісії з прав людини та Європейського суду міждержавних справ було зареєстровано набагато менше у порівнянні з обсягом індивідуальних заяв. Як приклади можна навести справи «Ірландія проти Сполученого Королівства», «Данія, Нідерланди, Норвегія і Швеція проти Греції», «Кіпр проти Туреччини», «Грузія проти Росії (I)», «Грузія проти Росії (II)», «Грузія проти Росії (III)», згадувані нами справи за зверненнями України проти Росії та інші.

Як правило, тривалість розгляду Європейським судом з прав людини міждержавних справ значно більша у порівнянні зі справами, порушеними за індивідуальними заявами, а самі міждержавні справи рідко закінчувалися винесенням рішення по суті. Тому, як зазначає з цього приводу В.М. Завгородня, і з нею можна цілком погодитися, держави зазвичай використовують звернення до Європейського суду з прав людини лише тоді, коли можливості дипломатичного врегулювання відсутні або вичерпані [5, с. 75].

По-друге, ще однією категорією заяв, які подаються до Європейського суду з прав людини є індивідуальні заяви. Відповідно до положень ст. 34 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, Європейський суд з прав людини може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права [6].

Таким чином, у контексті ст. 34 Конвенції поняття «індивідуальна заява» визначається як право будь-якої фізичної особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або протоколах до неї на звернення до Європейського суду з прав людини за умов дотримання умов прийнятності, передбачених Конвенцією.

Правом на індивідуальну заяву до Європейського суду з прав людини в Україні наділені такі категорії осіб:

- будь-яка фізична особа незалежно від громадянства, місця проживання, громадянського стану, або правоздатності. Тобто якщо з заявою до Європейського суду з прав людини проти держави-учасниці Конвенції бажає звернутися фізична особа, то це може бути будь-який індивід, який законно чи незаконно знаходиться під її юрисдикцією. Таким чином, зазначає М.В. Буроменський, до уваги беруться два критерії: просторовий і за колом осіб [7].

Просторовий критерій пов'язаний з нормою ст. 1 Конвенції: «Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції». За колом осіб заявником може бути не лише громадянин тієї держави, в якій сталося порушення, але і будь-яка особа, що опинилася під юрисдикцією держави-учасниці Конвенції, незалежно від того, проживає ця особа в державі постійно чи знаходиться тимчасово. Це може бути й будь-яка особа, що незаконно опинилася на території держави, в тому числі затримана при незаконному перетині кордону. Конвенція не містить обмежень стосовно дієздатності особи, яка звертається до Європейського суду з прав людини. Тому звертатися в порядку ст. 34 Конвенції можуть неповнолітні, а також обмежено дієздатні і недієздатні особи (справи «А. проти Сполученого Королівства», «Zehentner проти Австрії» та ін.). Заяву можуть подавати лише живі особи або представники від їх імені. Померла особа не може подавати заяви до Європейського суду з прав людини, навіть через представника [8].

- будь-яка неурядова організація, у широкому розумінні цього слова, тобто за винятком тих організацій, що здійснюють урядові повноваження. Неурядові організації можуть подавати індивідуальні заяви якщо діють у формі об'єднань в розумінні ст. 11 Конвенції (неурядові організації, політичні партії, профспілки, суспільні фонди, підприємницькі асоціації, благодійні фонди, церква тощо), незалежно від того, чи є вони юридичними особами.

Термін «урядова організація», на відміну від «неурядової організації», як зазначає Європейський суд з прав людини у § 26 Рішення Суду у справі «Україна-Тюмень – проти України» поширюється на юридичних осіб, які беруть участь у здійсненні владних повноважень чи виконують публічну функцію під контролем Уряду (рішення у справі «Радіо Франс та інші проти Франції»).

Суд вважає урядовими організаціями не лише центральні державні органи, а й децентралізовані органи влади, які здійснюють владні повноваження, незалежно від ступеня їхньої автономності від зазначених органів; це стосується також територіальних громад, муніципалітетів або частини комуни, що бере участь у здійсненні публічної влади.

Вирішуючи питання, чи належить певна юридична особа до однієї з вищезазначених категорій, Суд бере до уваги її юридичний статус, характер її діяльності, контекст здійснення такої діяльності та ступінь незалежності особи від публічної влади [9];

- група осіб: неформальна асоціація, що об'єднує, здебільшого тимчасово, певну кількість осіб. Конвенція не містить вказівок стосовно таких

критеріїв, однак практика Європейського суду з прав людини свідчить про те, що це не може бути будь-яка група. Група фізичних осіб може бути визнана заявником у разі, коли порушення їх прав випливало з одного акту порушення свого зобов'язання за Конвенцією державою-відповідачем, тобто порушення було одночасним та ідентичним.

У практиці Суду групою були визнані, наприклад, подружжя, члени неурядової організації, які зверталися від свого власного імені, учасники демонстрації. У деяких випадках Суд може за власною ініціативою об'єднати декілька схожих скарг в одну справу. Наприклад, у справі Шмауцер, Умфлауфт, Градингер, Прамшталлер, Палаоро, Пфармайер проти Австрії скарги заявників, ніяк між собою не пов'язаних, надходили до Комісії протягом більше ніж року – з березня 1989 р. по червень 1990 р. [10, с. 34–38.].

Проведене дослідження суб'єктів звернення до Європейського суду з прав людини щодо порушення положень Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та протоколів до неї дозволяє зробити такі висновки. Вищезазначений міжнародний договір визначає широкий перелік суб'єктів, що можуть звертатися з відповідною заявою до суду. Це держави-учасниці Конвенції, які є суб'єктами розгляду міждержавних справ та фізичні особи, неурядові організації і групи осіб, які виступають суб'єктами розгляду індивідуальних заяв.

Переважає кількість справ, що розглядаються Європейським судом з прав людини – це справи за індивідуальними заявами. Держави досить часто звертаються до Суду у тих випадках, коли вичерпані можливості дипломатичного врегулювання питання, що є предметом розгляду. Однак, незважаючи на конкретну мотивацію суб'єктів звернення до Європейського суду з прав людини, наявність такої міжнародної судової установи безперечно сприяє відновленню порушених прав і свобод людини та відшкодуванню заподіяної їй шкоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Щорічний звіт про результати діяльності Урядового уповноваженого у справах Європейського суду з прав людини у 2015 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://just.ks.ua/files/2016/03/Dodatok-Zvit-Uryadovogo-upovnovazhenogo-u-spravah-YEvropeyskogo-sudu-z-prav-lyudini-za-2015-rik.pdf>
3. Севастьянова Н. І. Звернення до Європейського суду з прав людини як реалізація права на правосуддя : дис... канд. юрид. наук : 12.00.11 / Севастьянова Наталія Іларіонівна ; Нац. ун-т. Одеська юридична академія. – Одеса, 2011. – 214 с.
4. Туманова Л. В. Защита семейных прав в Европейском суде по правам человека / Л. В. Туманова, И. А. Владимирова. – М. : Городец, 2007. – 95 с.
5. Завгородня В. М. Міждержавні справи у практиці Європейського суду з прав людини / В. М. Завгородня // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2014. – № 1. – С. 72–77 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvuabs_2014_1_18
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004
7. Буроменський М. В. Звернення до Європейського Суду з прав людини (практика Суду й особливості українського законодавства) / М. В. Буроменський. – Х. : Фоліо, 2000. – 32 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.khpg.org/index.php?id=1080677442>
8. Практичний посібник щодо прийнятності заяв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.echr.coe.int
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Україна-Тюмень – проти України»: від 22 листопада 2007 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/974_595
10. Справа Шмауцер, Умлауфт, Градингер, Прамшталлер, Палаоро, Пфармайер проти Австрії // Практика Європейського суду з прав людини. – Вип. 2. – Львів : Кальварія. – С. 34–38.